

PIOTR STĘPNIAK

WIĘZIENIA DLA NIELETNICH W OPINII MENEDŻERÓW WIĘZIENICTWA

1. UWAGI WSTĘPNE

Przestępczość nieletnich jest nie tylko jednym z poważniejszych problemów w krajach Unii Europejskiej, lecz także zagadnieniem wspólnym dla wszystkich praktycznie jej krajów członkowskich. Rodzi to potrzebę badań porównawczych celem weryfikacji założeń polityki kryminalnej w naszym kraju. W niniejszym artykule zostaną zatem opisane wyniki badań nad percepcją francuskiej koncepcji więzienia dla nieletnich przez osoby zarządzające polskimi jednostkami penitencjarnymi. Inspiracją do tych badań były studia nad francuskim programem utworzenia systemu więzień dla nieletnich, które autor prowadził w ramach misji badawczych w strukturach Sądowej Ochrony Młodzieży¹ (Centre National de Formation et d'Etudes de Vaucresson) systematycznie w latach 2004–2007. Na ich podstawie w początkach roku 2007 zaprojektowano badania mające na celu ustalenie, jaka jest opinia osób zarządzających polskimi jednostkami penitencjarnymi o zasadności ewentualnego utworzenia w przyszłości również w Polsce takich więzień. Właśnie ta grupa społeczno-zawodowa bowiem może mieć wpływ na ewentualną realizację opisywanych wyżej koncepcji, potrafi ponadto zweryfikować ich przydatność dla polskiej praktyki. Badania w pierwszej fazie polegały na zrekonstruowaniu, na podstawie tekstów prawnych i uzyskanych dokumentów urzędowych, zasadniczych założeń francuskiego modelu więzienia dla nieletnich. W drugiej fazie zaplanowano badania opinii.

2. FRANCUSKA KONCEPCJA WIĘZIEŃ DLA NIELETNICH

2.1. Zastosowana metoda badania tekstów prawnych i dokumentów urzędowych

Pierwszy etap procedury badań nad francuską koncepcją więzień dla nieletnich stanowiło zebranie aktów prawnych dotyczących sposobów przeciwdziałania przestępczości nieletnich oraz analiza dokumentów urzędowych w tym zakresie. Trwał on od kwietnia 2005 do kwietnia 2007 r. Na tym etapie badań autor miał też okazję

---

¹ Protection Judiciaire de la Jeunesse. Jest to francuski system instytucji profilaktycznych, resocjalizacyjnych i pomocowych dla młodzieży zagrożonej, a także tej, która weszła już w konflikt z prawem karnym. Obejmuje on zarówno służby środowiska otwartego, tj. kuratorów sądowych, jak i sieć zakładów wychowawczych. Szerzej zob. P. Stępiak, *Środowisko otwarte jako alternatywa dla więzienia. Z doświadczeń francuskich*, Dom Wydawniczy „Lawica”, Poznań 1997.

wizytować zakład karny dla nieletnich w Nanterre (Paryż) i Chauconin-Neufmontiers (północny wschód regionu paryskiego). Następnie dokonano egzegezy zebranych aktów prawnych oraz przeprowadzono analizę dokumentów urzędowych. Wśród aktów prawnych były to:

- 1) *Ordonnance du 2 février de 1945 relative a l'enfance délinquante* (rozporządzenie o dzieciach przestępcach)²,
- 2) *Loi n° 2002–1138 du 9 septembre 2002 d'orientation et de programmation pour la Justice* (ustawa z 9 września w sprawie kierunku i programowania wymiaru sprawiedliwości)³,
- 3) *Loi portant adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité du 9 mars 2004*⁴ (ustawa z 9 marca 2004 r. o dostosowaniu wymiaru sprawiedliwości do ewolucji przestępczości).

Spośród wymienionych aktów prawnych szczególnie ważny jest pierwszy. Zawiera on bowiem przepisy reformujące zasadniczo prawo nieletnich, które zwiększają ich odpowiedzialność karną. Kluczowe są tu art. od 11 do 18, które penalizują czyny osób w wieku od 13 do 18 lat.

Podstawą rekonstrukcji francuskiego modelu więzienia dla nieletnich był natomiast *Document méthodologique pour la mise en oeuvre des établissements pénitentiaires specialises pour mineurs*⁵. Dokument ten ma charakter roboczy i został przygotowany we współpracy Dyrekcji Administracji Penitencjarnej oraz Dyrekcji Sądowej Ochrony Młodzieży w Paryżu. Ponadto dla poniższej charakterystyki francuskiej koncepcji więzienia dla nieletnich wykorzystano statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości w Paryżu za lata 2005–2007 (*Les Chiffres clés de l'Administration Pénitentiaire, Direction de l'Administration Pénitentiaire, Ministère de la Justice*), a także opracowanie *La Justice des mineurs (Direction de la Protection Judiciaire de la Jeunesse, Ministère de la Justice, wrzesień 2005)*.

Z dokumentów tych wybrano dane oraz informacje dotyczące przestępczości nieletnich we Francji i sposobów jej zapobiegania, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji więzienia. Następnie porównano je i zestawiono ze sobą w celu możliwie przejrzystego wyodrębnienia najważniejszych cech takiego więzienia.

2.2. Uwagi o przestępczości nieletnich we Francji i w Polsce w aspekcie porównawczym

Opis francuskiej koncepcji więzień dla nieletnich należy poprzedzić krótką charakterystyką przestępczości nieletnich w aspekcie porównawczym polsko-francuskim. Pozwala ona wyjaśnić przyczyny, dla których realizacja koncepcji więzienia dla nieletnich jest we Francji zaawansowana, podczas gdy w Polsce pozostaje w stadium wstępnych konsultacji co do samej zasadności tworzenia takich więzień.

W 2006 r. na 525 053 skazanych we Francji dorosłych było 31 272 nieletnich, co stanowi 5,63% ogółu osób poddanych postępowaniu sądowemu w związku z popeł-

² Journal Officiel de la République Française, nr 4 du 4 février 1945.

³ Journal Officiel de la République Française, nr 211 du 10 septembre 2002.

⁴ Journal Officiel de la République Française, nr 112 du 10 mars 2004.

⁵ Direction de l'Administration Pénitentiaire, Direction de la Protection Judiciaire de la Jeunesse, Ministère de la Justice 2006, do użytku wewnętrznego.

nieniem przestępstwa⁶. Co warto podkreślić, spraw nieletnich stwierdzonych przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym było ogółem 165 550, przy czym w latach 2002–2005 nastąpił wzrost przestępczości sprawców tej kategorii wiekowej o 8,9%. W porównaniu z rokiem 1990 wzrost ten jest jeszcze większy i wynosi 267,00%⁷. W zakładach karnych w 2005 r. nieletni stanowili jednak zaledwie 1,2% ogółu populacji osadzonych, przy czym odsetek skazanych w wieku do 16 lat stanowił 0,1%⁸. Trzeba jednak dodać, że w tzw. centrach wychowawczych zamkniętych (*Centre Educatif Ferme*)⁹, stanowiących pewien odpowiednik polskich zakładów poprawczych, przeznaczonych dla nieletnich wielokrotnych recydywistów oraz nieletnich notorycznie uciekających z zakładów wychowawczych, były umieszczone 7044 osoby. Decyzje o umieszczeniu w takich centrach stanowiły w 2006 r. 8,92% ogółu decyzji podjętych przez sędziów dla nieletnich.

Z kolei w Polsce w roku 2006 wobec 775 947 przestępstw stwierdzonych w postępowaniu przygotowawczym, zakończonym sporządzeniem aktu oskarżenia, przestępstw stwierdzonych w postępowaniu wyjaśniającym o czyny karalne nieletnich było 38 526. Daje to odsetek 4,73% ogółu spraw o przestępstwa rozpoznanych przez sądy. Jest to zatem wskaźnik niższy niż we Francji. Na ogólną liczbę 514 252 skazanych w roku 2005 dorosłych liczba nieletnich, wobec których orzeczono prawomocnie środki wychowawcze i poprawcze, wyniosła 26 228, co daje odsetek 4,46%. Jest on zatem nieznacznie niższy niż wskaźnik podany wyżej dla Francji.

Trudno też uznać, że w Polsce obserwowana jest wyraźna i trwała tendencja wzrostowa przestępczości nieletnich, skoro w latach 1995, 2000, 2004 liczba spraw sądowych o czyny karalne nieletnich wynosiła odpowiednio: 35 540; 38 924; 40 864, by w roku 2005 spaść do poziomu 38 526¹⁰. W zakładach karnych w latach 2004–2005 przebywało odpowiednio 32 i 30 nieletnich w wieku od 15 do 17 lat¹¹. Daje to nikły odsetek ogólnej liczby osadzonych, tj. 0,04%.

Z kolei w polskich zakładach poprawczych w roku 1995 było 1451 wychowanków, w roku 2005 zaś odpowiednio 1475¹². Różnica w liczbach bezwzględnych jest więc minimalna. Jeżeli zestawimy ją z liczbą 7044 nieletnich w wieku 13–17 lat umieszczonych we francuskich centrach wychowawczych zamkniętych, to liczby te pozostają w stosunku do siebie 1:4,78. Wynika z tego, że populacja nieletnich umieszczonych w centrach podobnych do polskich zakładów poprawczych jest blisko pięciokrotnie wyższa. Odsetek decyzji zalecających umieszczenie w centrach zamkniętych stanowi 8,92% ogółu decyzji sądowych podejmowanych wobec nieletnich. W Polsce zaś odsetek orzeczeń o umieszczeniu w zakładzie poprawczym bez warunkowego zawieszenia wynosi 1,80% ogółu prawomocnie orzeczonych środków wychowaw-

⁶ *Les chiffres clés de la Justice*, Ministère de la Justice, październik 2006.

⁷ *Les chiffres clés de la Protection Judiciaire de la Jeunesse*, Ministère de la Justice, 1 stycznia 1991 r.

⁸ *Les chiffres-clés*, Direction de l'Administration Pénitentiaire, Ministère de la Justice, 1 stycznia 2006 r.

⁹ Wchodzi on w skład strukturalny Sądowej Ochrony Młodzieży (*Protection Judiciaire de la Jeunesse*).

¹⁰ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2006, Dział IV: Wymiar sprawiedliwości, s. 171, tabela 16.

¹¹ W statystykach urzędowych klasyfikuje się ich jako młodocianych w wieku 15–21 lat.

¹² *Rocznik Statystyczny...*, op. cit., s. 174, tabela 21.

czych i poprawczych (471 osób)¹³. Również i ten wskaźnik jest dla naszego kraju korzystniejszy.

Ogólny wniosek, jaki nasuwa się z powyższego zestawienia wybranych danych statystycznych, można ująć w stwierdzeniu, że zagrożenie przestępczością nieletnich jest w Polsce mniejsze.

2.3. Model więzienia dla nieletnich

Reformę prawa karnego nieletnich przyniosła ustawa nr 2002-1138 o kierunkach i programowaniu wymiaru sprawiedliwości, którą wobec wzrostu liczby i wagi przestępstw popełnianych przez nieletnich uchwalono 9 września 2002 r.¹⁴ Zgodnie z treścią art. 11 ustawy nieletni zdolni do rozeznania swojego czynu (*capables de discernement*) ponoszą odpowiedzialność za zbrodnie, występki lub wykroczenia, gdy zostali uznani za winnych tychże czynów¹⁵. Z kolei art. 12 ustawy stanowi, że jeżeli okoliczności i osobowość nieletniego tego wymagają, można orzec wobec niego karę, łagodząc ją na warunkach szczegółowo określonych w art. 20–2 do 20–9 rozporządzenia z dnia 2 lutego 1945 r., które nie zostaną tu omówione z uwagi na brak miejsca. Zasadą jest jednak, że karę łagodzi się o połowę, jak również nie orzeka kary dożywotniego pozbawienia wolności. Dotyczy to nieletnich w wieku od 13 do 18 lat. Aczkolwiek omawiana ustawa kładzie nacisk na kary o charakterze wolnościowym, to jednak dopuszcza orzekanie wobec nieletnich kary pozbawienia wolności. Celem opisywanych nowelizacji było zatem z jednej strony powiększenie wachlarza środków przeciwdziałania przestępczości tej kategorii sprawców, z drugiej zaś wzmocnienie oddziaływań wychowawczych na nieletnich przebywających w środowisku zamkniętym, tj. w więzieniu.

Ze względu na to, że oddziaływania te podejmowane są w ramach orzekanych przez sądy kar, co mogłoby zniweczyć możliwość pracy wychowawczej, art. 21 ustawy z dnia 9 września 2002 r. stanowił, że kary te wykonuje się albo w oddziale specjalnym zakładu penitencjarnego, albo też w zakładzie karnym dla nieletnich.

Ponieważ w styczniu 2006 r. Rada Ministrów Rady Europy wydała zalecenie wprowadzające 108 Europejskich Zasad Penitencjarnych (ERP), które jednoznacznie nakazują umieszczanie nieletnich pozbawionych wolności w zakładach przeznaczonych specjalnie dla nich, francuskie Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało program „13 200”. Ma on na celu poprawę warunków odbywania kary pozbawienia wolności przez nieletnich, osadzanych do tej pory w zakładach karnych dla dorosłych. Założenia tego programu można scharakteryzować w dwóch wymiarach: organizacyjno-logistycznym oraz edukacyjnym. Z jednej strony chodziło o zbudowanie w możliwie krótkim czasie wyspecjalizowanych, odrębnych więzień dla nieletnich, z drugiej o opracowanie metodyki wychowania w takim więzieniu. Więzienie dla nieletnich ma bowiem zapewnić całkowite odseparowanie ich od osadzonych dorosłych. Wychodzi się tu z założenia, że wsparcie wychowawcze nieletniego jest częścią prewencji recydywy. Ma ono opierać się także w miarę możliwości na współpracy z rodzicami

¹³ W 2005 r. sądy orzekły 26 228 takich środków. Por. *Rocznik Statystyczny...*, op. cit., s. 173, tabela 19.

¹⁴ Journal Officiel de la République Française, nr 211 du 10 septembre 2002.

¹⁵ Artykuł ten znowelizował art. 122–8 kodeksu karnego.

nieletniego, jak również z członkami jego rodziny, pod warunkiem że ich środowisko nie jest kryminalne. W przeciwnym razie należy kontakty z nimi ograniczać do niezbędnego minimum. W latach 2007–2008 przewidziano otwarcie we Francji siedmiu nowo wybudowanych więzień dla nieletnich¹⁶. Każde z nich przeznaczone jest dla sześćdziesięciu nieletnich w wieku od 13 do 18 lat.

Reasumując, najważniejsze elementy francuskiego modelu więzienia dla nieletnich można ująć w następującym, zbiorczym zestawieniu:

- 1) jest to osobny zakład, wyspecjalizowany w pracy wychowawczej z nieletnimi, zapewniający podstawowe wymogi bezpieczeństwa i izolacji;
- 2) zakład ten jest mały, może być w nim umieszczonych do 60 nieletnich, przy czym dopuszcza się możliwość osadzenia w celach odseparowanych od reszty jednostek mieszkalnych kilku dziewcząt;
- 3) cele w zakładzie są jednoosobowe. Nieletni mogą przebywać razem tylko podczas zajęć grupowych. Liczebność grupy nie powinna przekraczać pięciu osób. Kontakty z pozostałymi osadzonymi nieletnimi są ściśle limitowane i ograniczone do czasu, kiedy odbywają się zajęcia grupowe;
- 4) personel zakładu obejmuje dwie zasadnicze grupy, tj. strażników więziennych – funkcjonariuszy Administracji Penitencjarnej oraz wychowawców – funkcjonariuszy Sądowej Ochrony Młodzieży wyspecjalizowanych w pracy z nieletnimi¹⁷. Przyjmuje się jako zasadę, że na każdego strażnika przypada jeden wychowawca, przy czym ściśle oni współpracują, odpowiadając wspólnie za rezultaty pracy wychowawczej;
- 5) na każdego nieletniego osadzonego w zakładzie przypada więc dwóch pracowników więzienia, odpowiedzialnych za jego bezpieczeństwo i wychowanie;
- 6) personel ten jest uzupełniony przez pracowników ochrony zdrowia, animatorów zajęć kulturalno-oświatowych oraz sportowych, a także nauczycieli podlegających resortowi oświaty;
- 7) celem pobytu nieletniego w więzieniu jest nasilenie oddziaływań wychowawczych, mających przygotować go do wyjścia do środowiska otwartego i podjęcia życia zgodnego z oczekiwaniami społecznymi. Można do tego wykorzystać środowisko rodzinne nieletniego, ale tylko pod warunkiem, że nie przejawia ono cech negatywnych. Wynika z tego, że kontakty z rodzicami i rodzeństwem są limitowane w zależności od indywidualnej oceny osobowości nieletniego oraz stanu jego środowiska przed osadzeniem.

3. PERCEPCJA WIĘZIENIA DLA NIELETNICH PRZEZ POLSKI PERSONEL PENITENCJARNY

3.1. Uwagi o metodzie badań i cechach badanej grupy

Z przedstawionej powyżej charakterystyki francuskiego modelu więzienia dla nieletnich wynika, że wobec podobieństw cywilizacyjno-kulturowych, dość podobnego systemu prawnego, nadto zbieżnych w znacznej mierze problemów socjalnych oraz dość podobnych zjawisk kryminalnych w zakresie przestępczości nieletnich warto

¹⁶ Położone one będą w pobliżu Paryża, Lille, Lyonu, Marsylii, Nantes i Tuluz.

¹⁷ Są to dwie niezależne od siebie administracje.

zbadać, jakie opinie o zasadności i możliwościach wprowadzenia do polskiej praktyki penitencjarnej wskazanych wyżej elementów francuskiej koncepcji więzienia dla nieletnich wyraża personel kierowniczy polskiego więziennictwa. W tym celu przygotowano specjalną ankietę zawierającą pytania o ocenę możliwości aplikacyjnych.

Zarysowana wyżej problematyka badawcza wymagała zastosowania odpowiedniej procedury, zwłaszcza zaś dobrania do badań ankietowych odpowiedniej grupy respondentów. Autor wykorzystał tu możliwości, jakie dawało prowadzenie Podyplomowego Studium Penitencjarystyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o specjalności zarządzanie jednostkami penitencjarnymi. Jego słuchaczami byli dyrektorzy (zastępcy dyrektorów) zakładów karnych, kierownicy działów penitencjarnych oraz działów ochrony. Tak więc grupę do badań dobrano spośród słuchaczy tego studium. Sposób doboru był następujący. Z ogólnej liczby 557 słuchaczy zarejestrowanych przez sekretariat studium w marcu 2007 r. wylosowano 150 osób, do których następnie wysłano ankiety (maj–czerwiec 2007 r.). Można więc przyjąć, że dobrana w ten sposób próba była reprezentatywna dla ogółu słuchaczy studium. Aczkolwiek był to dobór celowy, to jednak opinie tej grupy odzwierciedlają w dużym stopniu zdanie ogółu osób zarządzających polskimi więzieniami.

Ankieta była anonimowa i składała się z dwóch części. W pierwszej zostały przedstawione wskazane wyżej założenia francuskiej koncepcji więzień dla nieletnich. W drugiej części ankiety umieszczono pytania o opinię o tych założeniach, ponadto o opinię na temat wprowadzenia do polskich zakładów poprawczych strażników więziennych. Pytań ogółem było 30. Miały one charakter pytań otwartych, pytań ze skategoryzowanymi odpowiedziami, a także pytań skalowanych. W wielu pytaniach respondenci zostali poproszeni o uzasadnienie swojej odpowiedzi. Wypełnioną ankietę do dnia 15 listopada 2007 r. zwróciło 112 osób. Do opracowania jednak nie wykorzystano 10 ankiet z uwagi na niekompletność bądź powierzchowność odpowiedzi. Ostatecznie więc opracowano wyniki 102 ankiet.

Omówienie uzyskanych wyników rozpocząć należy od podania najważniejszych informacji o cechach zbadanej grupy. Składała się ona w zdecydowanej większości z osób stosunkowo młodych, bo w wieku od 35 do 45 lat, było ich 79 (77,45%). Osób w wieku powyżej 45 lat było 16 (15,59%), w wieku poniżej 35 lat zaś – 7 (6,96%). Taki rozkład wieku badanych można tłumaczyć tym, że na studium kierowane były osoby zajmujące stanowiska wymagające dużego doświadczenia życiowego i znajomości praktyki, których nabywa się wraz z upływem lat.

Ustalenie to jest zgodne z danymi o stażu służby badanych. U większości z nich wynosił on co najmniej 10 lat (54 osoby; 52,95%). Staż dłuższy niż 15 lat miało 39 osób, w tym 11 – ponaddwudziestoletni (odpowiednio 38,24% oraz 10,79%). Można zatem powiedzieć, że w badanej grupie zdecydowanie przeważały osoby stosunkowo jeszcze młode, lecz z dużym doświadczeniem zawodowym.

Charakteryzując badaną grupę pod względem wykształcenia, trzeba wskazać, że wyższe wykształcenie pedagogiczne miało 31 osób (30,40%), prawnicze – 29 osób (28,44%), ekonomiczne – 13 osób (12,75%), psychologiczne – 12 osób (11,77%), 15 osób zaś inne (humanistyczne, rolnicze, wychowanie fizyczne, politologia, nauki ścisłe: 14,71%). Taki rozkład wykształcenia wyraźnie wskazuje na przewagę wykształcenia ukierunkowanego na różne aspekty praktyki penitencjarnej i związanego z charakterem pracy. Jeśli zatem brać pod uwagę rodzaj wykształcenia oraz

staż w służbie badanych kierowników, to można postawić wniosek, że większość badanych stanowiły osoby o wysokim poziomie kompetencji zawodowych (łącznie odsetek dla wykształcenia pedagogicznego w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej, prawniczego oraz ekonomicznego wynosi 71,59%; łączny odsetek dla stażu pracy ponad 10 lat i 15 lat wynosi 91,19%).

3.2. Opinie o więzieniu dla nieletnich

Pierwszym z problemów, których dotyczyły opinie badanego personelu więziennego, była zasadność tworzenia więzień dla nieletnich. Odpowiedzi na pytania ankiety w tym zakresie pokazuje tabela 1. Ujęto je na tle zmiennych osobowościowych personelu (wiek, staż w służbie, rodzaj wykształcenia). Jak wynika z przedstawionych danych, w badanej grupie zdecydowanie przeważał brak sprecyzowanego stanowiska odnośnie do tworzenia więzień dla nieletnich (49%). Taką neutralną opinię wyraziła blisko połowa badanych. Niewiele ponad jedna czwarta respondentów opowiedziała się za tworzeniem takich więzień (łączny odsetek dla opinii aprobującej – 27,5%). Nieznacznie mniej badanych wyraziło dezaprobatę (łączny odsetek 23,5%). Rozkład ten jest zatem względnie równomierny.

Tabela 1. Stosunek kierowniczego personelu więziennego do koncepcji więzienia dla nieletnich

Skala ocen	Zdecydowanie jestem za – liczba wskazań (procent)	Raczej jestem za – liczba wskazań (procent)	Trudno powiedzieć – liczba wskazań (procent)	Raczej jestem przeciwny – liczba wskazań (procent)	Zdecydowanie jestem przeciwny – liczba wskazań (procent)	Razem liczba wskazań (procent)
Wiek						
do 35 lat	–	2 (28,6)	3 (42,8)	2 (28,6)	–	7 (100,0)
35–45 lat	9 (11,4)	10 (12,7)	41 (51,9)	11 (13,9)	8 (10,1)	79 (100,0)
powyżej 45 lat	3 (18,7)	4 (25,0)	6 (37,5)	3 (18,8)	–	16 (100,0)
Razem	12 (11,8)	16 (15,7)	50 (49,0)	16 (15,7)	8 (7,8)	102 (100,0)
Staż w służbie						
do 10 lat	–	1 (11,1)	5 (55,6)	3 (33,3)	–	9 (100,0)
10–15 lat	7 (13,0)	10 (18,5)	23 (42,6)	9 (16,7)	5 (9,2)	54 (100,0)
powyżej 15 lat	5 (12,8)	5 (12,8)	22 (56,4)	4 (10,3)	3 (7,7)	39 (100,0)
Razem	12 (11,8)	16 (15,7)	50 (49,0)	16 (15,7)	8 (7,8)	102 (100,0)
Rodzaj wykształcenia						
pedagogiczno- -psychologiczne	5 (11,4)	9 (20,9)	20 (46,5)	7 (16,3)	2 (4,9)	43 (100,0)
prawniczo- -ekonomiczne	4 (9,5)	6 (14,3)	19 (44,2)	8 (19,0)	5 (13,0)	42 (100,0)
inne	3 (17,6)	1 (5,9)	11 (64,7)	1 (5,9)	1 (5,9)	17 (100,0)
Razem	12 (11,8)	16 (15,7)	50 (49,0)	16 (15,7)	8 (7,8)	102 (100,0)

Uzyskane wyniki świadczą więc o braku poparcia przeważającej części badanych dla koncepcji tworzenia małych, wyspecjalizowanych więzień dla nieletnich. Tylko co czwarty respondent wyraził aprobatę dla takiego rozwiązania. Zdecydowana większość ankietowanych wskazała poza tym na brak środków na tworzenie takich więzień (83 osoby, tj. 81,83%). Wynika z tego, że wśród penitencjarystów praktyków ujawnia się nie tylko wyraźny dystans wobec koncepcji poddania nieletnich oddziaływaniom wychowawczym w warunkach izolacyjnych właściwych dla zakładu, lecz także wyraźny pragmatyzm w ocenie realnych możliwości tworzenia tego rodzaju zakładów w Polsce.

W takiej sytuacji interesujące byłoby prześledzenie, jak kształtowały się powyższe oceny w zależności od wieku, stażu pracy i wykształcenia. Badania pokazują, że stosunkowo najwięcej wskazań za więzieniem dla nieletnich obserwuje się w grupie osób starszych, o dłuższym stażu w służbie. Widoczne także są stosunkowo częste wskazania aprobujące w grupie osób z wykształceniem pedagogiczno-psychologicznym (ogółem 32,3%, 14 wskazań). Chociaż może to być do pewnego stopnia zaskakujące, taki wynik tłumaczyć można pozytywnym nastawieniem pedagogiki resocjalizacyjnej i psychologii penitencjarnej do możliwości prowadzenia oddziaływań wychowawczych również w warunkach więziennych, które przekazywano i utrwalono tej kategorii respondentów w okresie studiów. Charakterystyczna jest również nieco mniejsza aprobatą dla więzienia wobec nieletnich w grupie prawników (10 wskazań), chociaż wyraźnie więcej niż w kategorii pedagogów i psychologów jest też wskazań wyrażających dezaprobatę (odpowiednio: 13 do 9, przy niemal identycznych liczbach wskazań ogółem dla tych kategorii, tj. 43 i 42).

Wobec powyższych danych interesująco przedstawia się argumentacja za tworzeniem takich zakładów przedstawiona przez badanych respondentów. Skategoryzowano ją w tabeli 2.

Tabela 2. Korzyści z utworzenia więzień dla nieletnich w opinii personelu więziennego

Rodzaj korzyści	Liczba wskazań	Procent (N = 102)
1) Nowe miejsca pracy	37	36,28
2) Zabezpieczenie społeczeństwa przed nieletnimi „niebezpiecznymi”	34	33,34
3) Zwiększenie różnorodności środków reakcji na najpoważniejszą przestępczość nieletnich	33	32,36
4) Możliwość wykorzystania szoku penitencjarnego dla poprawy nieletniego	35	34,32
5) Odseparowanie nieletnich od dorosłych w więzieniu	31	30,40
6) Zwiększenie stopnia bezpieczeństwa i ochrony instytucjonalnej poprzez wzmożenie izolacji	29	28,44
7) Możliwość nasilenia pracy wychowawczej	17	16,67
8) Brak korzyści	43	42,16
9) Trudno określić	14	13,73

Uwaga: odsetki wskazań nie sumują się w tabeli do 100,00% z uwagi na wielokrotność wskazań.

Analizując ją, trzeba najpierw zwrócić uwagę na wysoki odsetek negatywnych opinii o korzyściach z tworzenia więzień dla nieletnich (42,16%). Odsetek ten jednak jest wyraźnie wyższy od odsetka wskazań dezaprobujących tworzenie takich więzień (23,50%). Tłumaczyć to można tym, że odsetek dla opinii negatywnych sumuje także wskazania w tym zakresie dokonywane przez osoby niezdecydowane w kwestii tworzenia więzień dla nieletnich (49%). Jeśli ponadto zsumować go z odsetkiem dla braku zdania w kwestii korzyści, to łącznie poziom braku wskazań na korzyści płynące z utworzenia więzień dla nieletnich wyniesie 62,73%. Jest więc bardzo wysoki.

Z kolei wśród dostrzeganych korzyści na pierwszym miejscu należy wskazać dość nieoczekiwany z punktu widzenia polityki kryminalnej, aczkolwiek bardzo racjonalny ekonomicznie argument, tj. stworzenie nowych miejsc pracy. Powołała się nań blisko połowa ankietowanych (47,6%). Kolejno wskazywane argumenty lokują się w sferze prewencji generalnej. Chodzi tu o zabezpieczenie społeczeństwa przed nieletnimi popełniającymi najpoważniejsze przestępstwa w drodze ich ścisłej izolacji (44,12%). Wyraźnie niższe, chociaż także wysokie są wskazania na rolę szoku penitencjarnego (34,22%) oraz zwiększenie wachlarza środków reakcji na przestępczość nieletnich, zwłaszcza tę najpoważniejszą rodzajowo (32,36%). Stosunkowo niższy natomiast odsetek wskazań na korzyść w postaci zwiększenia stopnia bezpieczeństwa i ochrony wewnątrzinstytucjonalnej (28,44%) może świadczyć o tym, że grupa badanych kierowników polskiego więziennictwa wysoko ocenia stan zabezpieczenia w zakładach poprawczych. Nie widzi więc potrzeby jego podnoszenia w formie przejścia tych jednostek przez służbę więzienną.

Niepokoiki natomiast, że wyraźnie najniższy ze wszystkich jest wskaźnik dla możliwości nasilenia pracy wychowawczej w warunkach więziennych, w porównaniu np. z zakładami poprawczymi i wobec grupy najbardziej zdemoralizowanych nieletnich (16,67%). Wynika z tego, że badani, a więc osoby o wysokim stopniu profesjonalizmu w ocenie realiów penitencjarnych, wykazują wyraźny sceptycyzm co do wychowawczych walorów więzienia dla nieletnich. Warto jednak zauważyć, że jednocześnie 30,40% badanych dostrzegło walor odseparowania nieletnich od dorosłych w więzieniu urządzonym specjalnie dla tych pierwszych. Z punktu widzenia efektów resocjalizacji penitencjarnej separacja nieletnich od negatywnych wpływów bardziej od nich zdemoralizowanych dorosłych jest zadaniem nadrzędnym. Obecnie bowiem – chociaż bardzo rzadko – zdarza się w polskiej praktyce penitencjarnej, że nieletnich osadza się w zakładach karnych dla dorosłych¹⁸. Przypomnieć trzeba, że art. 37 Konwencji praw dziecka zobowiązał państwa sygnatariuszy do czuwania nad tym, aby każde dziecko było traktowane humanitarnie z szacunkiem należnym osobie ludzkiej i z uwzględnieniem potrzeb związanych z jego wiekiem, Europejskie Reguły Penitencjarne zaś jednoznacznie nakazują umieszczanie nieletnich pozbawionych wolności w zakładach przeznaczonych specjalnie dla nich¹⁹.

¹⁸ W 2000 r. ukarano bezwzględnym pozbawieniem wolności 81 nieletnich w wieku od 15 do 17 lat; w roku 2004 – 32, w 2005 r. zaś – 30. Por. *Rocznik Statystyczny...*, op. cit., s. 182.

¹⁹ *Document méthodologique pour la mise en oeuvre des établissements pénitentiaires spécialisés pour mineurs*, Direction de l'Administration Pénitentiaire et Direction de la Protection Judiciaire de la Jeunesse, Ministère de Justice, Paris 2006.

Tabela 3. Ocena spodziewanych efektów zatrudnienia w więzieniach dla nieletnich wychowawców spoza służby więziennej a wiek badanych

Spodziewany efekt	Wiek badanych			Razem liczba wskazań	Procent (N = 102)
	do 35 lat (liczba wskazań)	od 35 do 45 lat (liczba wskazań)	powyżej 45 lat (liczba wskazań)		
Wzmożenie pracy wychowawczej	2	5	3	10	9,81
Zwiększenie częstotliwości spotkań	2	12	2	16	15,69
Lepsza więź ze środowiskiem i rodziną nieletniego	3	14	3	20	19,61
Bardziej różnorodna pomoc nieletniemu i jego rodzinie	2	7	2	11	10,79
Lepsze zagospodarowanie czasu nieletniego	1	4	1	6	5,89
Większy dostęp nieletniego do zajęć k.o. i sportowych	–	3	1	4	3,93
Większe zmotywowanie do nauki	1	1	3	5	4,91
Bardziej partnerskie więzi wychowawca–nieletni	2	7	2	11	10,79
Przełamanie rutyny i schematyzmu w pracy penitencjarnej	3	7	2	12	11,77
Nic nie zmieni	3	31	6	40	39,22
Oslabienie dyscypliny i zmniejszenie bezpieczeństwa	1	22	3	26	25,49

Uwaga: odsetki w tabeli nie sumują się do 100,00 z uwagi na wielokrotność wskazań.

Zauważyć trzeba, że najwyższy wskaźnik dla korzyści w postaci poprawy więzi ze środowiskiem i rodziną skazanego jest w tabeli niższy od wskaźnika dotyczącego osłabienia dyscypliny i zmniejszenia bezpieczeństwa w więzieniu (odpowiednio 19,61% i 25,49%). Wynika z tego, że badani raczej dostrzegali pogorszenie bezpieczeństwa niż realne korzyści z zatrudnienia w więzieniach wychowawców spoza służby. Dane te zatem pokazują, że wśród menedżerów służby więziennej objętych badaniem panuje duży sceptycyzm co do zasadności zastąpienia wychowawców penitencjarnych pracownikami spoza służby więziennej. Prawie co drugi badany nie wierzy w skuteczność takiego rozwiązania. Wynika z tego wniosek, że idea wprowadzenia do zakładów karnych wychowawców spoza służby więziennej nie znajduje akceptacji wśród personelu penitencjarnego. Charakterystyczne jest to, że największy odsetek dezaprobaty dla takiego rozwiązania został ustalony dla osób w wieku od 35 do 45 lat. Ta podgrupa była w badaniach najliczniejsza, toteż ustalony dla niej wskaź-

nik jest szczególnie ważny, dotyczy bowiem osób, których opinie mogłyby mieć największy wpływ na ewentualne decyzje o utworzeniu więzień dla nieletnich.

Powyższy wniosek potwierdza też przeanalizowanie spodziewanych efektów zatrudnienia wychowawców cywilnych na tle długości stażu w służbie więziennej oraz wykształcenia badanych. W grupie osób o średnim stażu w służbie (od 10 do 15 lat) odsetek wskazań na brak efektów wynosi 36,28% (37 wskazań), a na osłabienie dyscypliny i obniżenie bezpieczeństwa w zakładzie – 27,45% (24 wskazania). Straty w ocenie respondentów przeważają więc bardzo wyraźnie nad korzyściami. Z kolei najwyższy odsetek wskazań na brak efektów ustalono dla grupy osób o wykształceniu innym niż pedagogiczne i psychologiczne oraz prawnicze i ekonomiczne. Wyniósł on 70,59% (12 wskazań na 17 osób ujętych w tej grupie). Osoby o wykształceniu prawniczym wskazały na taki efekt 17 razy (58,62% ogółu prawników), z wykształceniem pedagogicznym i psychologicznym zaś – 15 razy (34,89% ogółu osób w tej grupie objętych badaniem).

Tabela 4. Opinie kierowniczego personelu więziennego o wprowadzeniu strażników więziennych do zakładów poprawczych a wiek i staż w służbie

	Wiek badanych			Ogółem liczba wskazań	Procent
	do 35 lat (liczba wskazań)	od 35 do 45 lat (liczba wskazań)	powyżej 45 lat (liczba wskazań)		
Zdecydowanie jestem za	1	3	–	6	5,89
Jestem za	3	13	4	33	32,36
Nie mam sprecyzowanego zdania	2	36	10	43	42,16
Jestem przeciw	1	12	2	15	14,71
Zdecydowanie jestem przeciw	–	5	–	5	4,88
Razem	7 (6,86%)	79 (77,45%)	16 (15,69%)	102	100,00
	Staż w służbie			Ogółem liczba wskazań	Procent
	do 10 lat (liczba wskazań)	od 10 do 15 lat (liczba wskazań)	powyżej 15 lat (liczba wskazań)		
Zdecydowanie jestem za	1	2	3	6	5,89
Jestem za	3	23	13	33	32,36
Nie mam sprecyzowanego zdania	3	19	12	43	42,16
Jestem przeciw	1	7	7	15	14,71
Zdecydowanie jestem przeciw	1	3	4	5	4,88
Razem	9 (8,82 54%)	52,94	39 (38,24%)	102	100,00

Wobec powyższych wyników, świadczących o braku poparcia dla koncepcji tworzenia więzień dla nieletnich, którego źródłem mogą być trudności w odniesieniu koncepcji więzienia dla nieletnich do obecnego stanu organizacyjnego polskich jednostek penitencjarnych, a także niechęć do zmian organizacyjnych w więzieniach mogących wywierać wpływ również w dziedzinie bezpieczeństwa zatrudnienia, interesujące poznawczo było zbadanie opinii o rozwiązaniu będącym swoistą odwrotnością powyższego, tj. wprowadzeniu do zakładów poprawczych strażników więziennych, którzy przejęliby ochronę nad zakładami (tabela 4).

Zwolenników zastąpienia ochrony zakładów poprawczych strażnikami więziennymi było łącznie 38,25% (39 badanych: „zdecydowanie za” oraz „za”). Przeciwnych temu było 19,52% (20 „zdecydowanie przeciw” oraz „przeciw”), a zatem dwukrotnie mniej. W takiej sytuacji decydujące znaczenie może mieć trzecia grupa badanych, która nie sprecyzowała swojego stanowiska w tej sprawie. Jest ona jednak najliczniejsza, gdyż znalazły się w niej 43 osoby (42,16% całej badanej grupy). Z tej grupy zatem w najbliższej przyszłości może wyodrębnić się podgrupa osób udzielających albo nie ewentualnego wsparcia dla analizowanego rozwiązania. Warto zauważyć, że największe wskaźniki poparcia dla wprowadzenia strażników więziennych do zakładów poprawczych występują w grupach osób w wieku od 35 do 45 lat oraz ze stażem pracy od 10 do 15 lat. W tych podgrupach kierowniczego personelu penitencjarnego należy zatem upatrywać ewentualnych zwolenników „spenitencjaryzowania” ochrony zakładów poprawczych.

Podsumowując spostrzeżenia zawarte w niniejszym artykule, trzeba sformułować kilka ogólniejszych uwag końcowych.

- 1) Badany kierowniczy personel polskiego więziennictwa zasadniczo nie opowiada się za tworzeniem wyspecjalizowanych więzień dla nieletnich. Tylko co czwarty respondent wyraził aprobatę dla takiej koncepcji w zakresie polityki kryminalnej. Wynika z tego, że wśród penitencjarystów praktyków panuje wyraźny sceptycyzm co do jej zasadności w obecnej sytuacji społecznej, przy obecnym poziomie zagrożenia tego rodzaju przestępczością.
- 2) Badani w blisko połowie przypadków nie dostrzegali korzyści z tworzenia więzień dla nieletnich. W tych odpowiedziach, w których korzyści takie zauważyli, wskazali na pierwszym miejscu na stworzenie nowych miejsc pracy. Jest to jednak argument spoza dziedziny polityki kryminalnej.
- 3) Idea wprowadzenia do więzień dla nieletnich wychowawców spoza służby więziennej, np. delegowanych z zakładów poprawczych, wychowawczych, internatów, zespołów kuratorskich itp., nie znajduje zasadniczo akceptacji wśród kierowniczego personelu penitencjarnego. Wynika z tego, że takie rozwiązanie, przynajmniej w obecnej chwili, byłoby bardzo trudne do realizacji.
- 4) Stosunkowo wysoki wskaźnik akceptacji ustalono natomiast dla częściowego „spenitencjaryzowania” zakładów poprawczych w drodze zastąpienia dotychczasowych pracowników ich ochrony strażnikami więziennymi. Wskazują na nie zwłaszcza badani z wykształceniem prawniczym i ekonomicznym, w wieku od 35 do 45 lat oraz ze stażem pracy od 10 do 15 lat. W tej grupie zatem należałoby szukać poparcia przy ewentualnym wdrożeniu do praktyki takiego rozwiązania.

Reasumując, przeprowadzone badania wskazują, że koncepcja tworzenia w Polsce więzień dla nieletnich jest w ocenie kierowniczego personelu penitencjarnego przed-

wczesna. Takie ustalenie wymagałoby dalszej weryfikacji w drodze badań innych grup społecznych i zawodowych. W chwili obecnej natomiast warto by rozważyć zasadność przejęcia ochrony zakładów poprawczych przez personel działów ochrony służby więziennej.